

УСНА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

Шановні читачі! Ми відкриваємо нову рубрику “Усна історія соціології”. Її концепція — це актуалізація в нашому соціологічному контексті підходу усної історії (*oral history*) як збирання та дослідження історичної інформації про становлення і розвиток української соціології із залученням таких біографічних жанрів, як інтерв'ю, спогади та розповіді безпосередніх учасників цього процесу. Це — історичні епізоди вітчизняної соціології, подані так, ніби вони були викладені мудрим і цікавим оповідачем. Таке, багато в чому неформальне усне, але від того не менш цінне знання, на наше переконання, доповнить, так би мовити, писемну історію вітчизняної соціології. До того ж усна історія — це знання, збагачене життєвим і фаховим досвідом її учасників — вітчизняних соціологів, їхніми унікально особистісними переживаннями часу та доби. Адже багато в чому новітня історія вітчизняної соціології — це й утілення життєвих та професійних біографій метрів нашої науки.

УДК 316

МИКОЛА САКАДА,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу історії та теорії соціології Інституту соціології НАН України, Київ

Тернистими стежками соціологічної науки (1960–1980-ті роки)

У 1967 році Інститут філософії Академії наук УРСР отримав як на той час значне кадрове поповнення. Було зараховано на тимчасові посади в.о. молодших наукових співробітників п'ятьох випускників філософського факультету Київського держуніверситету ім. Т.Г.Шевченка (1967): Володимира Войцехівського, Миколу Мокляка, Анатолія Ручку, Миколу Тарасенка, Людмилу Хлань і, зрештою, автора цього допису — Миколу Сакада. Вибір місця роботи названих випускників істотною мірою визначався керівниками їхніх дипломних робіт, які контактували з фахівцями Інституту філософії. А трохи пізніше до них долучився А. Ручка, коли склав іспити для зарахування в аспірантуру Інституту.

© М.Сакада, 2018

Науковий авторитет Інституту філософії наприкінці 1960-х років зростає по висхідній. У цьому зростанні важливу роль відіграло призначення 1962 року на посаду директора Інституту Павла Васильовича Копніна.

Праці науковців Інституту друкували в авторитетних центральних видавництвах Радянського Союзу. Наприклад, у 1964-му вийшла друком у Москві книга “Проблеми мислення у сучасній науці”¹. Автори цієї книги — П.В.Копнін, В.І.Губенко, М.В.Попович, В.В.Косолапов, С.В.Жариков, Б.С.Кримський, І.В.Бичко — читали спецкурси на філософському факультеті київського університету.

Широкого розголосу серед науковців і студентів набула тоді праця П. Копніна “Гіпотеза і пізнання дійсності”².

Творчий підхід П.В.Копніна до осмислення марксизму зумовив головну спрямованість так званої київської школи філософів, зорієнтованої на розкриття світоглядних, методологічних і гносеологічних аспектів розвитку наукового пізнання, проблеми діалектичної логіки і діалектики як теорії пізнання, з’ясування взаємозв’язку філософії з іншими науками, її соціальної та світоглядної функції, обґрунтування творчої активності суб’єкта пізнання.

Згідно із розповідями колег по роботі в Інституті Копнін рідко користувався громадським транспортом, повертаючись з роботи додому. Його квартира була розташована на вул. Червоноармійській поруч із Центральним стадіоном. Ідучи пішки, за його словами, він обдумував зміст своїх майбутніх праць. У ті часи Інститутом “ходило” багато легенд про співробітників ІФ. Так, про Сергія Борисовича Кримського серед студентів поширювалася історія, що він під голову, коли лягав спати, клав праці Гереля.

У моєму працевлаштуванні в Інститут вирішальну роль відіграв В.П.Чорноволенко. Він був керівником моєї дипломної роботи під час проведення соціологічної практики. В.П.Чорноволенко тоді опікувався дослідженням проблем світоглядної культури робітників. Під його керівництвом проводилися дослідження цього феномену на підприємствах м. Києва, зокрема, на заводах “Більшовик” та “Електроприлад”. Тема моєї дипломної роботи, ініційованої В.П.Чорноволенком, мала назву “Світоглядна культура робітників як компонент особистої і суспільної свідомості”. Рецензентом роботи була Анна Горак. На захисті дипломної я отримав відмінну оцінку. На той час підготовку соціологічних кадрів проводили в Україні без урахування попиту з боку суспільства.

У ті роки зарубіжна соціологія здебільшого сприймалася з боку радянської влади, ідеологічно заангажованих науковців академічної та вишівської науки гуманітарного напрямку як якесь зло, ворожа ідеологічна зброя, спрямована на руйнацію могутнього СРСР. Тому спроби опанування позитивного досвіду, здобутого зарубіжною соціологією у вивчення складних суспільних процесів у царинах державотворення, освіти, матеріального ви-

¹ Копнін, П.В., Вильницький, М.Б. (ред.) (1964). *Проблеми мислення в сучасній науці*. Москва: Мисль.

² Копнін, П. (1962). *Гіпотеза і познання дійсності*. Київ: Політиздат України.

робництва тощо наражалися на шалений спротив. Прикладом способів обмеження контактів українських учених з колегами із зарубіжних країн є, зокрема, такий факт, що про нього розповідав мені В.А.Піддубний: “Науковці Інституту філософії АН УРСР, які займалися соціальними дослідженнями, вивченням соціальних процесів і структур сучасного суспільства, з ентузіазмом почали готуватися до VII Всесвітнього соціологічного конгресу, що мав відбутися у м. Варна (Народна Республіка Болгарія) у 1970 році. Я теж був включений до групи учасників цього наукового форуму. Ніяких перешкод з оформлення візових документів у мене особисто не було, але візи я не отримав. А чому? Тому що я, на той час, не був членом КПРС і навіть членом ВЛКСМ”. Та в підсумку соціологи з України отримали візи на поїздку до Болгарії і стали учасниками VII Всесвітнього соціологічного конгресу у Варні. У складі групи були кияни В.О.Тихонович, М.О.Сакада, К.К.Грищенко, В.Є.Хмелько, В.В.Танчер, а також Є.І.Суїменко (м. Дніпропетровськ) та О.М.Семашко (м. Запоріжжя).

Учасники VII Всесвітнього соціологічного конгресу у Варні, 1970.
Серед учасників — В.О.Тихонович, М.О.Сакада, К.К.Грищенко

У той же час країни народної демократії — Польща, Чехословаччина, Болгарія, НДР й особливо прибалтійські республіки СРСР (Литва, Латвія, Естонія) — широко використовували досягнення зарубіжної соціології для оптимізації різних сфер суспільного життя, в тому числі й політики. На жаль, українські соціологи у ставленні до зарубіжного позитивного досвіду часто-густо обирали вичікувальну позицію. Щоправда, тоді в окремих організаціях і на підприємствах України почали створювати соціологічні лабо-

раторії. На порядку денному академічної науки, зокрема науковців Інституту філософії Академії наук України, постало завдання з'ясувати можливості та визначити шляхи застосування позитивного досвіду зарубіжної соціології на теренах України.

Виникає питання: коли Інститут філософії перейшов рубікон щодо необхідності встановлення контактів і обміну досвідом, наприклад, з американськими соціологами? Принаймні частково це було пов'язане із хрущовською відлигою та косигінськими реформами, внаслідок чого центральна московська влада дещо пом'якшила режим спілкування між науковцями гуманітарного профілю СРСР та США. Все це значною мірою розширювало можливості неформального спілкування радянських соціологів із колегами зі США та інших країн. Слушну думку з цього приводу висловлює відомий український соціолог В.І.Паніотто: "Усе, що було відомо на той час, після виникнення першої в Україні академічної структури із соціології ... прийшло із Заходу"¹. Докладніше про наукові контакти із Заходом у своїй книзі розповідає М.В.Гончаренко, заступник директора Інституту філософії часів директорства П.В.Копніна². Тривале відрядження М.В.Гончаренка як стипендіата ЮНЕСКО дало йому змогу відвідати Лондонський, Кембриджський, Оксфордський університети в Англії, Колумбійський, Гарвардський, Каліфорнійський університети у США, а також університети Канади. Він побував на лекціях і наукових конференціях у згаданих університетах, мав бесіди з багатьма соціологами. З великим інтересом він ознайомився з роботою соціологічної лабораторії Гарвардського університету у Вільямс Джеймс білдинг. Лабораторією завідував Талкот Парсонс. Відрядження М.В.Гончаренка терміном на півроку відбувалося у 1964 році. А перед тим, 1963 року Парсонс відвідав Радянський Союз, зокрема й Київ, завітав до Інституту філософії Академії наук УРСР, розповів нам про роботу американських соціологів. Після повернення до Америки він написав статтю про радянську соціологію. Треба відзначити, що стаття пройнята бажанням зрозуміти радянську соціологію.

Коли радянський соціолог М.В.Гончаренко був гостем професора Парсонса, соціологічна лабораторія в Гарварді являла собою доволі солідний обчислювальний центр із обчислювальними машинами, картотекою та іншим обладнанням, що займало чотири великі кімнати. З обчислювальними машинами працювали не інженери, а соціологи, навчені правил і методів роботи з обчислювальною технікою.

Книга про візит М.В.Гончаренка вийшла друком лишень 1967 року. Звісно, П.В.Копнін як директор знав про відрядження Гончаренка, знали про це і його колеги-однодумці, але не поширювали цю інформацію, вочевидь розуміючи, що це могло б завадити створенню наукового структурного соціологічного підрозділу, який мав поєднувати теоретичні та прикладні дослідження.

¹ Чорноволенко, В.П. (2009). *Про соціологію та соціальну структуру* (с. 118). Київ: Інститут соціології НАН України, Київський міжнародний інститут соціології.

² Гончаренко, М.В. (1967). *Дорогами західного світу* (с.104). Київ: Наукова думка.

Отже, саме в лоні філософської спільноти Інституту філософії під керівництвом П.В.Копніна було підготовлене підґрунтя для створення нового структурного соціологічного підрозділу. Вирішення цього складного за тих умов питання без участі керівників вищих щаблів влади було неможливим.

В останній рік свого директорства в Інституті П.В.Копнін робив усе можливе, щоб соціологічний напрям науки був поєднаний із філософським сегментом. Коло науковців, які мусили реалізувати його інноваційну ідею, вже було окреслено. Передусім це були доктор філософських наук М.В.Попович та кандидат філософських наук В.П.Чорноволенко.

Коли П.В.Копнін передав керівництво своєму однодумцеві доктору філософських наук В.І.Шинкаруку, той продовжив утілення в життя започаткованої П.В.Копніним справи. У моїй пам'яті закарбувалися слова, сказані на церемонії прощання П.В.Копніна із колективом Інституту філософії на вченій раді Інституту. Після представлення В.І.Шинкарука на посаду директора Інституту Павло Васильович схвилювано сказав: “Я вдарив по філософському м'ячу, тепер Ваше завдання котити м'яч по полю”. Гадаю, він подумки мав на прицілі й соціологічне поле.

Сказане вище дає нам підстави стверджувати, що філософська спільнота Інституту філософії Академії наук УРСР на чолі з директором П.В.Копніним у 1967 році, в останній рік його директорства в Україні, зробила все можливе для створення в Інституті філософії відділу методики, методології і техніки конкретних соціальних досліджень. Керівником цього відділу було призначено М.В.Поповича, котрий очолював його впродовж 1967–1969 років.

Вочевидь питання щодо створення соціологічного відділу обговорювалося на високих щаблях української влади, а також на Президії Академії наук України. Апробацію структурного нововведення вирішили провести на об'єктах промислового виробництва. Це посприяло залученню молодих кадрів, а саме випускників філософського факультету КДУ через соціологічну практику під час навчання. Отже, соціологічна наука формувалася у філософському лоні, а пізніше отримувала міждисциплінарне адміністративне підсилення з боку Відділення секції гуманітарних наук, що була розміщена на вул. Кірова, 4.

Свого роду першою легітимацією створеного відділу методології і техніки соціологічних досліджень як підрозділу провідної установи — Інституту філософії АН УРСР, засвідченою в науковому виданні — авторефераті докторської дисертації О.О.Якуби з теми “Право та моральність як регулятори суспільних відносин при соціалізмі”, став захист цієї дисертації у 1971 році. Того ж року захистив кандидатську дисертацію А.О.Ручка з теми “Соціологічні аспекти соціальної норми”. В обох дисертаціях використано чимало емпіричних даних, різноманітні кількісні таблиці, що фіксували соціологічні показники.

У 1960–1970 роках активно проводилися соціологічні дослідження на промислових підприємствах України. Поштовхом для цього слугувала певна лібералізація радянської економіки, що передбачала врахування впливу людського чинника на ефективність використання трудових ресурсів у сфері промислового виробництва. Першим замовником на проведення Ін-

ститутом філософії НАН України конкретного соціологічного дослідження “Соціальна структура колективу Львівського телевізійного заводу” стало Львівське відділення Інституту економіки НАН України. В ті роки українські соціологи виступили ініціаторами розроблення планів соціального розвитку трудових колективів. Зокрема, такий план для Львівського телевізійного заводу був складений за особистої участі Л.В.Сохань, котра на той час була головою Українського відділення Радянської соціологічної асоціації (1968–1978) і очолювала відділ філософських питань будівництва комунізму в Інституті філософії АН УРСР, який пізніше став відділом соціальної психології.

Зазначимо, що Львів у ті роки був центром проведення численних конференцій та нарад союзного й республіканського значення з питань соціального планування підприємств. Вочевидь тоді налагоджувалися тісні контакти між науковцями і керівниками промислових підприємств. Осторонь у цій справі не лишалися і центральна влада, і Президія академії наук України, що вможливило проведення прикладних соціологічних досліджень, зокрема через фінансування їх у межах госпрозрахункової тематики. Це сприяло і зміцненню авторитету соціологічної науки в суспільстві, і фінансовій спроможності наукових установ при підготовці професійних кадрів соціологів.

Так, договір між замовником і виконавцем госпрозрахункової тематики дав змогу Інституту філософії створити дослідницьку групу під керівництвом кандидата філософських наук Ю.П.Сікорського та кандидата історичних наук М.Я.Лойберга. Виконавцями госпдоговірного дослідження “Соціальна структура Львівського телевізійного заводу” були В.Г.Войцехівський, М.О.Сакада, М.М. Мокляк, В.Ф.Цубін, А.О.Ручка. Пізніше до складу виконавців долучилися В.Гур і С.Кудря.

Хто підписував договір між Інститутом філософії НАН України та Львівським відділенням інституту економіки, достеменно невідомо. Вивчення соціальної структури колективу Львівського телевізійного заводу за результатами проведення досліджень дало науковцям Інституту філософії матеріали для публікації значної кількості статей з питань проблематики індустріальної соціології. Поряд із тим в архівах Інституту збереглися фотографії керівників і виконавців першої госпрозрахункової теми, які 1970 року брали участь у конференції в Інституті конкретних соціологічних досліджень у Москві.

Це були піонери-соціологи, які наприкінці 1960-х — на початку 1970-х років досліджували проблематику соціальної структури на базі не лише Львівського телевізійного заводу, а й інших підприємств. У моєму особистому архіві зберігся звіт “Результати конкретно-соціологічного дослідження з теми “Соціальна структура колективу Головного підприємства Одеського швейного об’єднання ім. В.Воровського”” (Київ, 1971). Ця дослідницька робота виконана розширеним колом фахівців під керівництвом кандидата філософських наук, заступника завідувача відділу Ю.Сікорського. До складу виконавців увійшли Л.Аза, В.Жмир, М.Сакада, В.Паніотто.

Добрий спомин донині залишився у моїй пам’яті про доброзичливу атмосферу співпраці та спілкування в нашому мікросоціологічному колективі між колегами. Пригадую, як Володимир Жмир, коли ми проживали разом в

готелі, на моїх очах виконував гімнастику “йогів”. Для мене на той час це виглядало дивом. А він звертався до мене з теплими словами, по-батьківськи: “Кольцю, учись у мене, поки я живий”. Він — корінний киянин, який добре знав історію Києва, я — представник тодішнього сільського соціуму, виріс у селі, опаленому війною, і щойно торував шлях у своє майбутнє. Відмінності між нами були разючі. Жмир належав до тих науковців нашого Інституту, кого у ті складні часи, коли влада прицільно опікувалася ідеологічними орієнтаціями письменницької спільноти, не оминула владна увага.

Москва, травень 1970 року, учасники конференції в Інституті конкретних соціологічних досліджень. Серед учасників — Ю.П.Сікорський, М.Я.Лойберг, В.Ф.Жмир, К.Мірошник, М.М.Мокляк, М.О.Сакада, В.А.Матусевич

Володимир Жмир привернув мою увагу до поезії В.Симоненка. Досі пам’ятаю, як він продекламував вірш: “Ти знаєш, що ти — людина...” Але тоді виявляти інтерес до поезії В.Симоненка було вкрай небезпечно. В. Жмир був надзвичайно талановитою людиною, але за свої сміливі та слухні думки дістав від “компартійних кураторів” тавро “ідеологічно розхристаного науковця”, що аж ніяк не сприяло науковій кар’єрі. А скільки б іще наукових розвідок могла зробити ця людина! На жаль, цього не сталося. Проте серед соціологічної спільноти він залишив по собі добру пам’ять і як науковець, і як редактор соціологічних статей.

На титульній сторінці звіту щодо результатів конкретно-соціологічного дослідження “Соціальна структура колективу Головного підприємства Одеського швейного об’єднання ім. Воровського”, що зберігся в моєму архіві, стоїть гриф “Для службового користування”. На той час такою була вимога з боку керівників підприємств та організацій, де проводилися соціо-

логічні дослідження. Виконавці соціологічних досліджень із розумінням сприймали цю вимогу, до того ж це був своєрідний данайський дар замовникові досліджень. Мабуть, на думку керівників підприємств, це запобігало можливим негативним наслідкам оприлюднення результатів соціологічних досліджень на їхніх підприємствах.

Упровадження госпрозрахункової тематики в структуру наукової діяльності Інституту, розширюючи фінансові можливості кадрового забезпечення, слугувало також поліпшенню технічного оснащення (друкарськими машинками, калькуляторами тощо). А головне — це сприяло забезпеченню наукових відряджень соціологів до наукових центрів СРСР, де соціологічні дослідження вже давали позитивні результати для суспільства, та фінансуванню стажування науковців за кордоном. Так, зі створенням відділу методології, методики і техніки конкретних соціальних досліджень першим наукове відрядження до Польщі з метою ознайомлення із досвідом роботи соціологів отримав М.М.Мокляк, а дещо пізніше В.В.Оссовський проходив там тривале стажування.

Виконання дослідницьких тем на підприємствах потребувало математичного аналізу одержаних даних соціологічних досліджень. Цю роботу виконував на той час інженер-математик В.І.Паніотто. Ретроспективно аналізуючи шляхи становлення соціологічної науки в Україні, ми маємо завдячувати В.П.Чорноволенку, який запросив до Інституту філософії талановитого математика В.І.Паніотто, котрий прославив українську соціологічну науку, зробив її конкурентоспроможною на світовому рівні.

В.І.Паніотто висловлював велику вдячність своєму науковому керівникові В.П.Чорноволенку, і ця подяка на його адресу мала велику соціальну вагу. І я вдячний своїй долі, що закінчив філософський факультет Київського університету. Вдячний В.П.Чорноволенку, який був моїм науковим керівником і багато в чому сприяв моєму професійному зростанню. Я вдячний Л.В.Сохань, яка прийняла нас у свій відділ, проявляла турботу про наше наукове майбутнє. У перші роки становлення соціологічної науки вона була нам, соціологам-початківцям, “соціологічною матір’ю”, яка опікувалася нашою професійною долею. Саме тому у своєму авторефераті на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук я вказав: “Розробка загальної програми соціологічного дослідження моєї дисертаційної роботи здійснювалася під керівництвом доктора філософських наук, професора Л.В.Сохань, старшими науковими співробітниками відділу конкретних соціологічних досліджень Інституту філософії АН УРСР к.ф.н. Ю.П.Сікорським і к.і.н. М.Я.Лойбергом за участю зав. відділом соціологічних проблем управління Львівського відділення Інституту економіки АН УРСР к.е.н. Л.О.Олесевича. Автор дисертації брав участь у розробці анкет, програм інтерв’ю, методик, у здійсненні соціального експериментування та узагальнення результатів дослідження”. Я ні в якому разі не применшую роль свого наукового керівника В.П.Чорноволенка, який допоміг мені у виборі теми мого дисертаційного дослідження. Завдяки його активним зусиллям Інститут здобув право здійснювати захист наукових дисертацій зі спеціальності “прикладна соціологія”. Першим, хто захистив кандидатську дисертацію з цієї спеціальності, був В.І.Паніотто, другим — М.О.Сакада. Заради наукової

справедливості слід визнати, що В.І.Паніотто виконав великий обсяг математичних розрахунків соціологічних показників з теми моєї дисертації, без яких моє дисертаційне дослідження не було б успішним. За надану мені допомогу я вдячний безмежно В.І.Паніотто.

На титульній сторінці автореферату моєї дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук з теми “Міжособові відносини у виробничому колективі (по матеріалам конкретно-соціологічних досліджень)” зазначено, що дисертація виконана українською мовою. Для тих років це було незвичним, але мій керівник дисертаційної роботи В.П.Чорноволенко на це не звернув уваги. Я ж так вчинив тому, що вже мав опубліковану монографію українською мовою “*Колектив, керівник, управління*” (Київ: Наукова думка, 1974). Також було опубліковано кілька статей українською мовою в журналі “Філософська думка”. Мої колеги з Інституту жартували: “Написав українською мовою, щоб у ВАК не змогли розібратися”. Але на той час це були “погані жарти”.

Після захисту кандидатської дисертації і отримання диплому я мав намір влаштуватися на посаду керівника соціологічної лабораторії молоді при НДІ педагогіки. Я порадився із В.О.Тихоновичем. Він суворо подивився на мене і промовив: “Ти що, здурів?” Маючи педагогічний досвід учителя, він казав, що педагогіка — це найконсервативніша галузь науки і освіти. В.Тихонович констатував, що умови для наукової діяльності в Інституті філософії найкраще сприяють науковому зростанню. І я безмежно вдячний В.О.Тихоновичу, бо не схибив у виборі свого майбутнього і залишився працювати в Інституті.

Пригадую дещо із часів захисту своєї кандидатської дисертації. Перш за все — ставлення моєї матері до цієї події. Наводжу її слова: “Синочок, може, й мені приїхати на захист? Я одягну вишиту сорочку... Синочок, як нічого не вийде із захистом, ти не переживай”. Материнське серце завжди зі своїми дітьми — і в горі, і в радості. Згодом мої колеги по соціологічному цеху — В.О.Піддубний, Є.І.Суїменко, К.К.Грищенко, В.О.Тихонович, А.О.Ручка — зорганізувалися, коли померла моя мати (а я із сином був на лікуванні в Москві), висловили співчуття від імені колективу Інституту через газету “Вечірній Київ” і долучилися до похорону моєї матері. Я їм безмежно вдячний.

У роки, коли ще не було створено Відділення соціології при Інституті філософії АН УРСР, великий обсяг госпдогвірної тематики виконував відділ соціально-психологічних проблем управління. На той час між відділами Інституту спостерігалася жвава співпраця при виконанні наукових тем різної спрямованості. Зокрема, була налагоджена доволі інтенсивна і плідна співпраця між відділом соціально-психологічних проблем управління (керівник К.К.Грищенко) і відділом соціальної психології (керівник Л.В.Сохань). Уперше в Україні співробітники двох відділів зорганізували проведення демократичних виборів трудовим колективом керівника підприємства на Другому авторемонтному заводі в Києві (1987). Про ці вибори було створено науково-популярний фільм. У проведенні та висвітленні виборів брали участь головний редактор газети “Вечірній Київ” О.Карпенко, К.Грищенко, В.Тихонович, М.Сакада, А.Ручка.

Доволі плідною виявилася співпраця двох зазначених відділів при підготовці колективної монографії “Соціальне управління та АСУ”¹. Участь у написанні цієї монографії брали зарубіжні фахівці з НДР, Болгарії, а також відомі фахівці з Москви, Києва, Сімферополя. Передмову написали Л.В.Сохань та В.М.Глушков, загальне редагування виконали К.К.Грищенко та М.О.Сакада. У монографії було окреслено соціально-психологічні проблеми, які виникають у процесі функціонування АСУ на промислових підприємствах.

У 1978–1986 роках відділ соціально-психологічних проблем управління Інституту філософії АН України виконував дві госпдоговірні науково-дослідницькі теми на Чорноморському суднобудівному заводі (ЧСЗ). Перша тема: “Соціальні та соціально-психологічні фактори удосконалення методів трудової дисципліни, методів і стилю керівництва у виробничих колективах ЧСЗ”; друга: “Розробка та впровадження системи комплексного стимулювання трудової поведінки працівників ЧСЗ”. Реалізація науково-дослідницьких тем вимагала застосування комплексних методів та процедур, таких як: експертне опитування, аналіз документів, базове анкетне опитування, стандартизоване інтерв’ю, контент-аналіз багатотиражної газети “Трибуна робочого”, включене спостереження (цех № 44). Окрім того, було вивчено читацькі формуляри керівників середньої ланки управління.

З метою збирання різнобічної інформації про функціонування системи управління на рівні цехів було здійснено монографічне вивчення цеху № 44. Аналізувалися практика морального і дисциплінарного впливу цехового керівництва на трудову поведінку працівників впродовж останніх п’яти років, оцінки з боку майстрів властивих начальникові цеху стилю і методів керівництва, самофотографії робочого дня керівників цеху (№ 44 та № 45). Також було апробовано поштовий метод опитування.

Виконання науково-дослідницьких тем в інтервалі восьми років здійснювалося під керівництвом завідувача відділу соціально-психологічних проблем управління Інституту філософії АН України кандидата філософських наук К.К.Грищенка. Науковими керівниками окремих тем і виконавцями були наукові співробітники А.О.Ручка, М.О.Сакада, В.А.Піддубний, В.М.Чорний, М.О.Шульга, Л.М.Кононко, В.Ф.Цубін, Г.М.Процько, а також лаборанти відділу І.М.Анікіна та Н.І.Журбенко.

У нашій дослідницькій групі була й жінка-соціолог, психолог за освітою Л.М.Кононко, яка проводила опитування жінок на ЧСЗ. Коли вона поверталася в Інститут із відрядження, її колежанки запитували: “А що ти там мала досліджувати?” І вона відповідала: “Ви знаєте, що сучасний військовий корабель типу авіаносійний крейсер має дев’ять палуб, і вся робота, пов’язана із фарбуванням металевих конструкцій, виконувалася жінками-малюрами і в спеку, і в холод...” — і вела далі: “Тож як викликати цих жінок на відверту розмову?” Л.М.Кононко виконувала цю роботу фахово і бездоганно. Свого часу вона пройшла аспірантуру у відділі Л.В.Сохань під науковим керівництвом В.О.Тихоновича, й лише тяжка хвороба матері завадила їй закінчити дисертаційну роботу. До речі, Тихонович неодноразово бував у

¹ Социальное управление и АСУ (1983). Киев: Наукова думка.

Миколаєві, де читав лекції з проблем соціалістичного змагання у трудових колективах, і мав нагоду поспілкуватися з корабелами.

Слід зважити й на ту обставину, що ЧСЗ належав до військового відомства, тож отримана соціологічна інформація залишалася під грифом “Для службового користування”, а публікації за результатами дослідження у науковій літературі зазнавали певної фільтрації.

Розроблена з урахуванням соціологічної діагностики комплексна система стимулювання трудової поведінки працівників дала змогу оптимізувати вплив людського чинника на ефективність праці у колективах Чорноморського суднобудівного заводу. Знаковою подією на той час було й те, що результати першого дослідження, виконаного Інститутом, приймав на Вченій раді Інституту представник замовника — Чорноморського суднобудівного заводу — керівник соціологічної лабораторії А.І.Зозуля. Позитивна оцінка виконаної роботи сприяла пролонгації дослідження для виконання другої науково-дослідницької теми терміном три роки. Обсяг фінансування з боку ЧСЗ кожної із двох дослідницьких тем становив 150 тис. крб. Це дало можливість керівництву Інституту здійснити оптимізацію наукового персоналу. Зокрема, вчені звання старшого наукового співробітника здобули десять науковців. Окремо слід наголосити, що колектив відділу, який розробляв науково-дослідницьку тематику на ЧСЗ, був завдяки цим проектам професійно, психологічно та морально згуртованим.

За тих часів науково-дослідницька тематика з будь-яких соціальних питань на оборонних підприємствах строго контролювалася владою. Працівники Інституту мають завдячувати директорові Інституту філософії АН УРСР В.І.Шинкаруку та директорові Чорноморського суднобудівного заводу Ю.І.Морозову, які спромоглися зорганізувати співпрацю науки та виробництва в інтересах суспільства. Це сприяло зростанню престижу як підприємства ЧСЗ, так і Інституту філософії АН УРСР.

Здобутий досвід сприяв успішному проведенню відділом подальших соціологічних досліджень на інших промислових підприємствах України, зокрема на Київському виробничому об'єднанні ім. Антонова.

Примітною подією стала участь українських соціологів відділу соціально-психологічних проблем управління у Всесоюзній конференції “Проблеми управлінських нововведень і господарського експериментування” (15–17 вересня 1981 року, м. Таллінн). Учасниками цієї конференції були В.А.Піддубний та М.О.Сакада, які поділилися з колегами досвідом роботи створеного на Чорноморському суднобудівному заводі консультативно-методичного центру управління колективом.

20 листопада 1984 року в Києві була проведена науково-практична нарада з питань розвитку соціологічних досліджень. На цій нараді з доповіддю “Із досвіду організації соціологічних досліджень в Українській РСР” виступив директор Інституту філософії АН УРСР В.І.Шинкарук, поділившись досвідом використання соціологічних досліджень у практиці соціального управління. У ті роки налагоджувалася співпраця соціологів Інституту із соціологічними лабораторіями провідних ВНЗ України, наприклад Харківського, Дніпропетровського, Київського, Одеського, Львівського університетів.

Учасники Всесоюзної конференції “Проблеми управлінських нововведень і господарського експериментування” (15–17 вересня 1981 року, м. Таллінн)
Серед учасників – М.І.Лопін, директор Інституту конкретних соціологічних досліджень, П.Г.Буніч, Д.М.Гвішіані, В.А.Піддубний, М.О.Сакада

На ефективність роботи соціологів Інституту філософії суттєво впливала своєчасна кваліфікована допомога співробітників бібліотеки ІФ, котрі постійно зорганізовували виставки новітньої літератури із соціології. Неабиякою допомогою для професійного зростання науковців було обслуговування через міжбібліотечний абонемент, особливо значуще в період дефіциту фахової літератури. Велику допомогу в ознайомленні науковців із зарубіжною соціологічною літературою надавала група перекладачів, які здійснювали переклади зарубіжних соціологів з англійської мови. В цій групі працювали В.Драпей і В.Миропольський. Важливу роль у професійному забезпеченні інформацією філософів та соціологів відіграла завідувачка бібліотеки Інституту філософії Людмила Терентіївна Іваненко.

Я щиро вдячний колективі Інституту філософії АН УРСР, а також колективі Інституту соціології НАН України, які впродовж всіх непростих років своєї трансформації, зумовленої перебудовчими процесами в суспільстві, зберегли атмосферу доброзичливості, творчої співпраці та поваги між колегами. І в цьому велика заслуга належить таким талановитим науковцям і керівникам Інституту, якими були П.В.Копнін, В.І.Шинкарук, М.В.Попович.

Матеріал отримано 10.06.2018